

# ART

УДК 792.78(477+100)(045)

## ПЛАСТИЧНИЙ ТЕАТР В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

**Космін Леонід Георгійович**

Заслужений працівник культури України

Харківська державна академія культури

м. Харків, Україна

Сьогодні пластичне мистецтво України, в контексті театру, значно розширює свій простір. Стає повсюдним використання комплексного навчання та створення спектаклів із застосуванням пластики, пантоміми, танцю, музики. Значення пластичної підготовки тим самим залишається актуальним, з безліччю питань і проблем. Пластичний театр розширює свій простір на території України та все більше набуває популярності. Пластичний театр в Україні майже не досліджений, тому потребує аналізу в діяльності актора та специфіки акторської гри.

Вперше теоретичні питання пластичного мистецтва почали розробляти найвідоміші теоретики театру, режисери та актори: Г. Крег, М. Рейнгардт, А. Арто, Е. Декру, Б. Брехт, Ж. Л. Барро, Ж. П. Сартр, П. Брук, Е. Гротовський, В. Є. Мейєрхольд, А. Я. Таїров, Є. Б. Вахтангов. Вважали за необхідне досягнення гармонійного, психофізичного стану тіла, органіки внутрішнього життя і зовнішнього вираження.

В. Є. Мейєрхольд розробив систему «біомеханіки», незнання якої він вважав основним недоліком сучасного актора.

Р. Крег обґрунтовував пластику як підпорядкованість тіла волі актора, прояв почуття через «символічний жест».

Для А. Я. Таїрова визначальною основою пластичного мистецтва актора

драми є пантоміма і балет.

А. Арто, в свою чергу, виділяв «метафізику жесту», створення «фізичної мови», заснованого не на словах, а на знаках. Таким чином, пластика розумілася, перш за все, як засіб, що організовує актора, як можливість розширення простору ролі, образу, вистави.

Одне з найбільш чітких звернень до пластики датується 60-70-ми роками минулого століття, коли, завдяки творчості французького міма М. Марсо, пантоміма поширюється по всій Західній Європі, Америці, Радянському Союзу.

Згодом з'явилися ґрунтовні дослідження з окремих аспектів мистецтва, заснованих на пластичній домінанті. У 90-ті роки ХХ століття з'явилися теоретичні дослідження, що намагаються розглянути пластику у загально-естетичному контексті.

В останній третині ХХ століття в театральному просторі виник такий феномен як пластична драма. Однак, перше визначення його з'явилося ще в 1915 році в журналі «Аполлон».

У творчому просторі, пов'язаному з мистецтвом ХХ ст., найбільш популярними темами в останні роки стає театр Р. К. Мацкявичюса. Його ім'я з'являється в останній третині ХХ століття.

Він виявляється тим режисером, який самостійно створює танцювально-пластичну лексику своїх вистав. Це стало можливим завдяки поєднанню в одному театральному діячеві режисерських здібностей і професійних знань в області пластики і танцю.

Перша ж постановка Р. К. Мацкявичюса, (вистава «Подолання», 1975) виявила, що драматичний режисер склав такий сценічний твір, який виключав вимовлення тексту, повністю замінивши його візуальними засобами виразності. Спочатку спектакль був позначений як «драматична пантоміма» (таке було перше формулювання жанру). За ним пішли вистави «Зірка і смерть Хоакіна Мур'єти» (1976), «Хуртовина» (1977), «Червоний кінь (Погоня)» (1981) та інші, зроблені у саме такій режисерській манері. Незабаром вистави Р. К. Мацкявичюса стали іменуватися як «пластична драма», а його

театр - театр пластичної драми (1973-1989) почали характеризувати як «театр руху, що включає в себе елементи пантоміми, балету, класичного і характерного танцю і багато інших видів сценічного руху». Це був театр, який виражав ритми людського духу.

Пластичні драми мають певну схожість з пластичним рішенням драматичних вистав: і в одному і в іншому випадку вони використовують такий постановочний прийом, при якому пластику і танець роблять основним засобом виразності. У багатьох роботах сучасних авторів нинішній театр робить спроби утвердження в жанрі танцювально-пластичної вистави, пластичної драми.

Цікавим видається висловлювання з приводу вистав пластичних театрів театрального критика Н. Бермана: «Танцювальний спектакль в драматичному театрі – жанр абсолютно особливий і, загалом, досить рідкісний. Для акторів репертуарного театру це і іспит на пластичну профпридатність, і можливість спробувати свої сили в чомусь новому. Для хореографа – шанс попрацювати в прикордонному жанрі, що стає чимось середнім між танцем і драмою.

Пластичний театр як поняття і як явище майже не вивчений у вітчизняній науці, що відзначається не чіткою розробленістю термінологічного апарату.

У театральному лексиконі термін «пластика» вперше з'являється в середині ХІХ століття і визначається з формулюванням як «тілесна інтерпретація почуттів».

Пластика охоплює досить широку область людської діяльності, і перш за все, в мистецтві. Практично в будь-якому виді мистецтва в тій чи іншій мірі присутня пластика як невіддільний компонент таких естетичних категорій як краса, прекрасне, гармонія.

Пластика – це одна з властивостей відтворення зовнішнього і внутрішнього світу. Вона безпосередньо пов'язана із сприйняттям людини і з його унікальною здатністю відтворювати те, що сприймається через звучання, слово лінію, малюнок, рух.

Протягом всієї історії постійними і єдиними можливостями для пластичної виразності у європейських акторів були тільки танець і пантоміма.

Два унікальних пластичних виразних засоби, властиві людині мало не з самого зародження людства на Землі. Вони є своєрідним способом передачі інформації на тонкому рівні, способом спілкування без слів на рівні сприйняття почуттів і думок [1, с. 73].

Пантоміма в перекладі з грецької «відтворює все за допомогою наслідування», тобто виникає зі здатності людини до наслідування. На основі чотирьох груп жестів умовно пантоміму можна розділити на три групи: побутова пантоміма, пантоміма дієва, символічна пантоміма.

Одним із засновників сучасної пантоміми, режисер і актор французького театру другої половини ХХ століття Жан-Луї Барро писав: «А між тим пантоміма – це такий вид мистецтва, який може стати настільки ж благородним, настільки ж могутнім, як всі інші види мистецтва».

Експериментатори ХХ століття знайшли еквівалент, який за ступенем смислової насиченості не тільки не поступався слову, але часом навіть його перевершував. Цим компонентом стала пластика актора, а театр, що використовує її в якості основного образотворчого елемента, вже у другій половині століття на нетривалий час отримав назву пластичного. [1, с. 221]

Поняття «пластичний театр» вперше було не просто заявлено, але і обґрунтовано в 1985 році.

Термін «пластична драма», є синонімом сучасного поняття «пластичний театр», бо під «драмою» в даному випадку мався на увазі не літературний жанр, а жанр театрального мистецтва. Це був не балет, не опера, а саме жанровий різновид драматичного театру, в якому переважає пластична домінанта у вираженні ідеї автора вистави.

Пластичний театр відноситься до синтетичних, просторово-тимчасових видів художньої творчості і використовує драматургію, музику, хореографію, образотворче мистецтво і, звичайно ж, основний компонент – пластику актора. Якщо живопис і скульптура звертаються до пластики в її статичному аспекті, то театр (в тому числі і балет) використовують її динамічні характеристики. Пластика в театрі (або жестиальність), як стверджує П. Паві, – це «система

різних характеристик тіла (тілесних дій)». За його ж визначенням, тілесні дії засновані на такій одиниці руху, як жест. Жест – це рух, найчастіше вольове і контрольоване актором, що здійснюється заради значення». [2, с. 105]

Більш серйозно термін почав вживатися в 70-80-ті роки ХХ століття, коли пластичний театр став помітним і самостійним напрямком театрального мистецтва. Саме тоді він почав вживатися на сторінках критичних видань.

У 70-ті роки визначення пластичного театру було дано цілком свідомо його творцем – режисером Р. Мацкявичюсом, який організував ансамбль пластичної драми. Пластична драма, за словами Мацкявичюса, це театр, «який у своїх виставах використовує виразні засоби драми, пластики, танцю, пантоміми, цирку, естради». Все, крім слів, тому що «мова пластики настільки багата, що необхідність в слові зникає».

У 80-ті роки жанр пластичного театру бурхливо розвивається. Йдуть інтенсивні пошуки нових можливостей. Критика обґрунтувала і стала активно застосовувати новий термін. У працях багатьох авторів пластичний театр розглядається і як жанр драматичного театру, де головним засобом виразності служать пластика людського тіла і ритм. В кінці 80-х користуються популярністю вистави Романа Віктюка, де пластиці надається особливе значення. Саме з її допомогою режисер домагається потужного наглядного, багатосмислового ефекту.

У 90-ті роки про пластичний театр вже не говорять. Критики пишуть про новий напрямок, що прийшов із Заходу «contemporary dance». А пластичний театр інтегрується в театр драматичний, який перестає на той час бути як літературним, так і ідеологічним.

У 90-х роках і сам термін «пластичний театр» пішов з арсеналу критиків. То ж, традиції світового пластичного театрального мистецтва зберіглися не в великій своїй кількості.

Пластичні театри представлені сьогодні в Україні, але, незважаючи на це, в театрі й досі немає єдиної системи уявлень про цей вид театрального мистецтва, як «синтетичного виду художньої творчості, що вміло поєднує

драматургію, музику, хореографію, образотворче мистецтво, пластику актора та найбільш виразно відтворює зовнішній і внутрішній світ людини».

Пластичному театру притаманні такі риси як натуралізм, підвищена експресія, еротизм, видовищність, масовість. Він прагне змусити нас відчутися щось несподіване, коли ми приходимо в театр.

Найпопулярніші жанри пластичного театрального мистецтва.

1. Буфонада – комічний спектакль (комічна акторська гра), дії якої розгортаються, як правило, на площах. В основі жанру – народні прийоми, де головна дійова особа – «Арлекіно», причому: не один, не два, а ціла тупа подібних персонажів.

2. Драма – сценічний жанр, висвітлює соціальні конфлікти людини з суспільством або ж з самим з собою. Відрізняється від всіх інших жанрів більш серйозним змістом.

3. Комедія – жанр, сюжет якого вибудовується так, щоб відгуком глядача служили посмішки або сміх.

4. Мелодрама – жанр театрального мистецтва, розкриває чуттєвий світ героя – відображає внутрішню боротьбу добра і зла.

5. МІМ – короткі комедійні, розважальні імпровізовані сценки.

6. Мораліте – драматичні вистави в Середні віки, діючі особи яких не самі люди, а абстрактні поняття (наприклад: чеснота, порок).

7. Мюзікл – музичний жанр, в якому важлива роль відводиться хореографії. Також складовими елементами даного жанру є: музика, пісня, діалог.

8. Пародія – зародилася в антич. літературі (спектакль – насмішка). Мета – створення комічного ефекту, шляхом повторення унікальних рис персонажів, їх манер, стилю мови, поведінки.

9. Пастораль – театральний жанр (опера або балет) розкриває просте сільське життя.

10. Трагедія – в основі жанру – катастрофічний результат. Головний герой – іде проти себе, суспільства, руйнує усталені правила і засади, протягом

усього спектаклю веде боротьбу, в фіналі — гине.

11. Фарс – комічний жанр середньовічного театру. Комедія нескладного змісту (розважальні сценки показуються акторами в масках).

12. Феєрія - для передачі глядачеві повноти сюжету використовується якесь диво, яке створюється за рахунок барвистих і незвичайних декорацій, костюмів героїв, трюків і спецефектів.

13. Фліакі – театральні дійства в Древній Греції у вигляді коротких жартів-сцен взяті з повсякденного життя про пригоди героїв і богів.

Матеріалом для створення персонажа пластичного театру служать власні природні дані актора: поряд з тілом, рухами, пластичністю, ритмічністю тощо такі, як емоційність, уява, пам'ять. Від традиційного театру такі властивості створення образу відрізняються лише наявністю його головного аспекту виразності – мови. Найважливіший виразний засіб актора пластичного театру - дія в образі, дія, яка є органічним сплавом його пластики, виразності тіла, емоційності, таланту, ширості та взагалі витонченим сплавом психофізичної дії.

Пластичні виразні засоби займають все більш дієве місце в сучасному драматичному мистецтві, висуваючи перед актором ряд складних завдань розширення рухових можливостей його творчого організму.

Сьогодні вчення про пластичну сторону виховання актора знаходить своє практичне втілення в театральних школах та університетах і виражається у створенні комплексу спеціальних допоміжних дисциплін: танець, ритміка, основи сценічного руху, сценічне фехтування тощо. Саме комплексний вплив цих предметів забезпечує прояв у драматичному мистецтві розвиненої рухової культури актора, здатного виконати будь-які творчі вимоги сучасного театру як традиційного, так і пластичного [4, с. 98].

Актор повинен бути підготовленим до вирішення найскладніших творчих завдань по втіленню тонких і складних творів драматургії в пластично досконалій формі. Культура руху актора створить широкі можливості дієвої пластики як здатності вираження внутрішнього змісту сценічного епізоду,

образу. Саме тому проблема виховання та підготовки акторського тіла на матеріалі різноманітних і складних пластичних поєднань, що виражають дію, має першорядне значення.

Артистові театру пластичної драми повинна бути властива «особлива чуйність до музики, змістовність кожного жесту, руху, пози, вміння вільно і природно почувати себе в будь-якому костюмі і гримі і бути готовим до миттєвого перевтілення і перетворення (за один вечір артист виконує кілька ролей) [2, с. 132].

На жаль, система виховання пластичного актора сьогодні не досконально розроблена і не має точних методичних положень. Більш того, пластичний театр до цього дня не має власної академічної школи, будучи включений у систему театральної освіти лише фрагментарно, на правах прикладних дисциплін. Більш глибоке освоєння законів і прийомів пластичної виразності постановниками і акторами, таким чином, залишається витіснені в область особистої творчої зацікавленості та ентузіазму. Закономірно в такій ситуації виникнення і існування більш-менш продуктивних авторських рушійних шкіл з компілятивними методиками виховання актора для роботи в пластичних жанрах. Як наслідок, складається ситуація, що не дозволяє систематизувати і узагальнити цей досвід на академічному рівні, створити його термінологічну і методичну єдність хоча б в межах театральної школи. Тому спектр запозичень творцями авторських шкіл принципів і тренінгових елементів з самих різних областей надзвичайно широкий: від професійних єдиноборств до балету, від індійської йоги до італійської комедії масок тощо.

Пластичний театр – специфічний жанр театрального мистецтва, який зародився на початку ХХ століття, а остаточно сформувався в в 70-80-ті роки ХХ століття. Сучасний пластичний театр в Україні розвивається та поєднує у собі великий спектр різних мистецтв від музики і пластики до хореографії та цирку. Визначено також, що повноцінному та динамічному розвитку пластичного мистецтва в Україні заважають відсутність чітко сформованої системи державного виховання, державної підтримки, фінансування.



Пластичний театр важливий у сучасному мистецтві, адже у своєму комплексному поєднанні він захоплює, дивує та надихає. Тому потрібно продовжувати вивчення зазначеної теми, відкриття і розвиток нових студій і театрів приватного і державного типів, їх фінансова підтримка, впровадження фестивалів пластичного мистецтва, впровадження системи професійної освіти актора пластичного театру.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барро Ж.-Л. Роздуми про театр., 1963.
2. Башинджагян Н.З. Час і місце Гротовського: Бідний театр і за межами театру. 2003
3. Мацкявічюс Г. Реквієм // . 2010.
4. Театр пластичної драми на Печерську. [Текст]. – [Приєднання]: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. У Тернополі столичні актори грали рухами та мімікою – без слів. [Текст].[Приєднання]:<https://web.archive.org/web/20141219050636/http://vsim.ua/Teatr/u-ternopoli-stolichni-aktori-grali-ruhami-ta-mimikoyu---bez-sliv-10228353.html>
6. Пластичний театр і його особливості. [Текст]. – [Приєднання]: <https://lisse-art.ru/blogs/teatralnyy-blog/articles/plasticheskiy-teatr-i-ego-osobennosti> 17.05.2016 р.
7. Репертуар театру пластичної драми на Печерську. [Текст]. – [Приєднання]: <http://ktpd.com.ua/history>
8. Криворізький академічний театр музично-пластичних мистецтв. Репертуар. [Текст]. – [Приєднання]: <http://www.teatr-belskih.com.ua/repertuar/>
9. Київ Травневий. [Текст]. – [Приєднання]: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2632/art/18614.html> (дата звернення: 07/05/2004).
10. Інтерактивний містичний фестиваль «НІМФА». [Текст]. – [Приєднання]:<https://web.archive.org/web/20141221225851/http://www.teatral.org.ua/articles/recenzii/>

11. Театр пластичної драми на Печерску. [Текст]. – [Приєднання]: <http://kiev.glo.ua/cultura/Teatr-plasticheskoj-dramy-na-Pecherske.html>
12. Офіційний сайт. Театр пластичної драми. Репертуар. [Текст]. – [Приєднання]: <http://ktpd.com.ua/about-us>
13. Криворізький академічний театр музично-пластичних мистецтв. [Текст]. – [Приєднання]: Академія руху. <http://www.teatr-belskih.com.ua/history/>
14. Криворожский Академический театр музыкально-пластических искусств «Академия движения». [Текст]. – [Приєднання]: <https://krivoyrog.dativgorode.ua/krivorozhskij-akademicheskij-teatr-muzykalno-plasticheskikh-iskusstv-akademiya-dvizheniya/>
15. Театр пантоміми «Прекрасні квіти», Харків. [Текст]. – [Приєднання]: [https://ua.igotoworld.com/ua/poi\\_object/76236\\_teatr-pantomimy-prekrasnye-cvety](https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/76236_teatr-pantomimy-prekrasnye-cvety).